

Mustafa KARA

İbn Teymiye'ye Göre İbn Arabî

İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017; 182 s.

■ Yusuf Bilal KARA*

Her şey zıddıyla kâimdir. Karanlık aydınlıkla, gece gündüzle, soğuk sıcakla bilinir. Kâinattaki zıdda muhtaçlık hali, İslamî ilimlerde zâhir-bâtın zıtlığı/birlik-teliğiyle ortaya çıkmaktadır. Hadis, fıkıh, kelim zâhir ilimleri temsil ederken tasavvuf kendisini bâtın bir ilim olarak tavsif etti ve diğer ilimlerle aynı metni –kitap ve sünneti– okumasına rağmen başka sonuçlar çıkardı. Sûfî, Kur'an-ı Kerim'i okudu ve anladığı manayı işârî tefsir olarak isimlendirdi. Ayetin işaret ettiği mana, zâhirî hükme muhalefet etmeden ve fakat onun bâtinî-derunî veya hakikî anlamı olarak kabul edildi. Dinî metinlere yaklaşımdaki bu usul farkı, asırlar ilerledikçe farklı meselelerin doğuşuna ve İslamî ilimlerin kemâle doğru gidişine kapı araladı.

Elimizdeki kitap tam da bu zıtlığı kendisine konu edinmiş, 1983 yılında “doktora” tezi olarak sunulmuş bir çalışmadır. Tasavvuf tarihi alanındaki ilk doktora tezlerinden biri olan bu “emek,” kendisine dışarıdan bakılmasına pek sıcak bakmayan tasavvufa, kendisi gibi düşünmeyenlere pek sıcak bakmayan İbn Teymiye'nin yönelttiği eleştirileri konu edinmiştir.

Önsöz, giriş ve dört ana bölümden oluşan eser, “Bu Kitabın Menkıbesi” başlığıyla okuyucuyu karşılamaktadır. Bu başlık altında, asistanlık süreci, tezin başlığının belirlenmesi, kaynakların temin edilmesi, YÖK, jüri üyeleri ve hocası Süleyman Uludağ gibi muhtelif konu ve şahıslardan bahsedilmektedir. Daha sonraki “Kitaplar” başlığı altında Fulya İbanoğlu'nun hazırlamış olduğu bir kaynakça yer almaktadır. Bu kaynakça, tezin yazıldığı dönemden günümüze kadar İbnü'l-Arabî ve İbn Teymiyye'yi konu edinen kitapların künyelerini ihtiva etmektedir.

“Birinci Bölüm”de İbn Teymiye öncesi tasavvufa yöneltilen eleştiriler belli şahıslar üzerinden incelenmektedir. Bölüm kendi içerisinde bir kronoloji takip ettiği için okuyucu, tasavvufa yöneltilen eleştirilerin tarihsel ilerleyişini de

* Araştırma Görevlisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı. E-Posta: yusufbilal.kara@ikc.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6061-968X>

takip edebilmektedir. “İbn Teymiye’den Önce Tasavvufa Tevcih Edilen Tenkidler” başlığı altında ilk zâhid ve sûfilardan başlayarak -içerden ve dışardan- tenkitlere yer verilmiştir. Tenkitlerde dikkat çeken bazı hususlar vardır, örneğin; içerden yapılan, yani sûfiler tarafından tasavvufa yöneltilen eleştiriler dikkatli okunduğunda görülüyor ki bu eleştiriler belli bir şahsa veya tasavvufun bizzat kendisine değil kendisini sûfi olarak tanıtan, tasavvuf ehli tarafından “mustasvîf” olarak isimlendirilen kişilere yöneliktir. “Sûfi Olmayanlarca Tevcih Edilen Tenkidler” alt başlığında ise, eleştirilerin doğrudan tasavvufa ve belli şahıslara yöneltildiği dikkati çekmektedir.

“İkinci Bölüm,” kitabın adıyla aynı ismi taşımaktadır. Bu başlık altında İbn Teymiye’nin, tasavvufi esaslara yaklaşımı, tasavvuf literatürüne ve sûfilere bakışı ve bu bakıştaki siyasî ve psikolojik sebeplere kadar pek çok başlık altında incelenmiştir. “Tartışmanın Sebepleri” alt başlığında ailevî-meslekî, siyasî, fikrî ve psikolojik sebeplere dahi yer verilmiştir. Bu bölümü okuduktan sonra okuyucuda, *Fusûsü'l-Hikem*’i okuyuncaya kadar İbnü'l-Arabî’ye hüsn-i zan beslediğini ifade eden İbn Teymiye’nin sitayişle bahsettiği sûfiler olmakla birlikte, tasavvuf düşüncesinin inşa edildiği âsâr ve eşhâsın büyük bir eleştiriye maruz kaldığı fikri uyanmaktadır.

“Üçüncü Bölüm” ise, tenkitlere konu olan tasavvufi meselelere ayrılmıştır. Vahdet-i vücûd, hatm-i velâyet, ricâlü'l-gayb, Firavun’un imanı, putlara ibadet, hurufilik ve gaybdan haber verme başlıkları altında eleştiriler incelenmiş ve bölümün sonunda müellif tarafından tahlil ve değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Bu başlıklar arasında hatm-i velâyet, ricâlü'l-gayb ve hurufilik ve gaybdan haber verme doğrudan İbnü'l-Arabî’ye değil aslında tasavvufa yapılmış eleştirilerdir. Bunun farkında olan yazar, bu meseleleri tahlil ederken gerekli açıklamaları yapmıştır.¹ Fakat geriye kalan başlıklardan özellikle vahdet-i vücûd başlığı daha geniş bir şekilde ele alınabilirdi. Bu bölümde vahdet-i vücûd meselesine yalnızca on beş sayfa ayrılması, eserin temel tartışma zeminini oluşturan mezkûr konu açısından yetersiz görülebilir. Mesela İbn Teymiye’nin vahdet-i vücûda yönelttiği eleştirilerin keyfiyeti mevzu bahis edilebilirdi. Çünkü vahdet-i vücûd düşüncesinde isimler (Esmâ-i İlahiyye), mertebeler (merâtibu'l-vücûd) ve âyân-ı sâbite gibi meseleler anlaşılmeden yapılan ittihad ve hulûl ithamlarını sağlam bir zemine oturtmak oldukça güç görünmektedir. Ayrıca şunu da ilave etmemiz gerekir

1 Örnek olarak hatm-i velâyet meselesinde bu düşünceyi asıl inşa eden şahsın Hakîm Tirmizî (ö. 320/932) olduğu ifade edilmiş ve bir başlık tahsis edilmiştir.

ki, bu iki ekolün aynı metinden farklı sonuçlara ulaşmaları bilginin elde edilmiş tarzındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Müellif bu durumu, “fakat unutmamak gerekir ki sezgi ve marifet aklın bir üst mertebesidir. Ama vahyin de bir alt mertebesidir. Yukarıdaki esaslara göre vahyi keşfedememektedir. Dolayısıyla vahyin getirdiği bilgiyi kullanan bir akıl, bu yolla marifete tenkit yöneltebilmekte, marifete ulaşılan neticeleri vahyin bakış açısı ile tenkit edebilmekte ve çürütebilmektedir.” (s. 124) pasajıyla ifade etmiştir.

“Dördüncü Bölüm,” İbn Teymiye sonrası tasavvufa yöneltilen eleştirilere tahsis edilmiştir. Bu bölümün tezle doğrudan ilişkili olduğunu söylemek güç olmakla birlikte, buradaki bilgiler, İbn Teymiye’nin tasavvuf eleştirisine dair kendisinden sonraki asırlara etkisini görme/gösterme açısından okuyucuya bir perspektif sunmaktadır; tıpkı birinci bölümdeki gibi hem sūfi zümreden hem de sūfi olmayan âlimler tarafından yöneltilen eleştirileri ihtiva etmektedir. Bu bölüm, “Muasır Âlimlerin Düşünceleri” başlığıyla sona ermektedir.

1977 yılında Bursa Yüksek İslam Enstitüsü’ne Tasavvuf Tarihi asistanı olarak atanan müellifin 2017 yılında basılan ilk akademik çalışmasının girişinde, mercek altına aldığı iki büyük şahsiyetin avukatlığını yapmadığını, gücü oranında adalet sahibi bir hâkim gibi davranmaya çalıştığını ifade etmektedir. Bu tutum, ricâl’ü’l-gayb meselesinde -bir tasavvuf tarihi asistanı olarak- İbn Teymiye’ye hak vermesinde göze çarpmaktadır. “İbn Teymiye şu tesbitinde haklı görülmektedir: Bunlar yalan söylemeyi kastetmiyorlar. Fakat iç dünyalarında hayal ettikleri şeylerin dış dünyada da aynen var olduğunu zannetmektedirler.” (s. 131). Ricâl meselesinin tecrübî bir şey olduğu sūfiler tarafından her zaman ifade edilmiştir; ayrıca bu konu mutasavvıflar arasında müsellemdir. Bir okuyucu olarak şu soruyu sormak hakkımızdır, diye düşünüyorum: Acaba müellif bu satırları yazdıktan 40 yıl sonra da aynı kanaatte midir?

Müellif, eserin başından sonuna kanaatlerini çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, kendisinin meselelere tarafsız yaklaşma gayreti, putlara ibadet etme ve gayba ait bilgiler hususunda da kendini göstermektedir. Putlara ibadet etme konusunda, İbn Teymiye’nin “uluhiyeti köpek ve domuzla nisbet ediyorlar” yorumunu zorlama bulurken, İbnü’l-Arabî’nin peygamberleri tenkid edişini ve ayet manalarını zorlamasını ise eleştirmektedir (s. 135).

İncelediğimiz bu eser aynı zaman da tarihî bir vesika değeri de taşımaktadır. “Bu Kitabın Menkıbesi” başlığı altında eserin meydana geliş ve basılma süreçleri

anlatılırken bu hususa da değinilmiştir. Yayınevi yetkilisi Ezel Erverdi, kitabı ilgili bir arkadaşa okuttuğunu ve "...Hem Mustafa Kara külliyatının bir parçasıdır, eksiğiyle fazlasıyla bence de basılması iyi olur" (s. 7) cevabı üzerine kitabın basımını kararlaştırdıklarını bildirir. Hakikatte de böyle, bu çalışma tasavvuf tarihi alanına 40 yıldır hizmet veren Prof. Dr. Mustafa Kara külliyatının bir parçasıdır.

Okuyucular arasında lisans eğitiminde Hoca'dan ders alanlar göreceklerdir ki, derslerde zikredilen bazı mevzuların köklerine bu eserde rastlamak mümkündür. Mesela, "Vahdet-i Vücûdun Kaynağı" başlığı altında konu incelenirken, bu sistemin "âdemoğlu" kültürü (s. 125), yani insanlığın ortak mirasından istifade ettiği zikredilmiştir. Bu cümlenin yıllar içinde aldığı şekil, Tasavvuf dersinin ilk başlığında yerini almıştır: Tasavvuf Dinler Arasından Akıp Giden Bir Ruh Nehridir.